

СЕКЦІЯ X. СПАДЩИНА СХОДОЗНАВСТВА

УДК 930.1(477)+008.378.4.091(477.87-25)Гурницький
DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-346-3-96>

Ганус С. О.

ORCID: 0000-0002-4840-953X

старший викладач кафедри модерної історії України

та зарубіжних країн

Ужгородський національний університет

м. Ужгород, Україна

БІОГРАФІЧНА ПАРТИТУРА КАЗИМИРА ГУРНИЦЬКОГО ПРО АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО НА ЕТАПІ РЕАЛІЗАЦІЇ: ВИМІРИ З ПОЗИЦІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ТА МЕТОДОЛОГІЇ

Ключові слова: українське сходознавство, Агатангел Кримський, Казимир Гурницький, історіографічний аналіз, соціологія науки, методологія дослідження.

Пропонована розвідка про Казимира Гурницького як автора першого системного дослідження біографії Агатангела Кримського є продовженням попередніх, виголошених як доповіді на XXIV та XXV Сходознавчих читаннях А. Кримського та опублікованих у їхніх матеріалах. З огляду на те, що хтось колись мусив повернути з небуття науковий та літературний спадок фундатора вітчизняного сходознавства, ми знову звертаємося до доробку нашого вчителя і колеги. За даними глобального бібліометричного ресурсу *WorldCat*, російськомовна біографія А. Кримського авторства К. Гурницького зберігається у фондах 35 найвідоміших бібліотек світу. До слова, у каталозі *ORBIS* б-ки Єльського у-ту видання зазначене серед українських біографій, незважаючи на те що редакція східної літ-ри радянського вид-ва “Наука” зарахувала його до серії “*Русские путешественники и востоковеды*”. Покликання на цю книжку виявлено нами в новітніх дослідженнях буквально останніх років. Ми можемо певно стверджувати, що дослідження К. Гурницького не втратило значення й донині, хоча побачило читача понад 50 років тому в умовах радянських соціокультурних реалій, які не могли не залишити на ньому свого відбитка.

Саме тому цікаво, з яких причин це відбувається, зокрема й з міркувань реконструкції віх розвитку української орієнталістики. Для свого часу

студіювання біографії А. Кримського та оцінка його сходовознавчої спадщини як інноваційної теми канд. дисертації К. Гурницького, підказаної науков. керівником проф. І. Гранчаком, стали можливими завдяки реабілітації вченого в 1960 р. Протягом 1960-х рр., як пише вже сам Гурницький, про спадщину Кримського говорили частіше й голосніше. Але все опубліковане до кінця 1960-х – “це лише зернятка думок, розсіпані, крім того, переважно в дослідженнях, що безпосередньо не стосуються вченого” [2, с. 7].

Це абсолютно відповідало дійсності. Тому вибір теми дисертаційного дослідження після закінчення університету в 1959 р., коли К. Гурницькому вже йшов 35-й рік, був свідомим вибором зрілої людини. Він міг натомість узяти “смажену” “актуальну” тему про успіхи “соціалістичного будівництва” в регіоні або щось на кшталт “розквіту соціалістичної співдружності” чи тих самих успіхів “побудови соціалізму” в котрійсь із країн, що до неї входили. Тим паче що Гурницький добре володів польською. Наукова цінність такого роду досліджень вже в момент їхньої появи дорівнювала нулю, що, у принципі, добре знали і їхні автори, і їхні офіційні опоненти та колеги по роботі. У таких ось виявах, під партійним керівництвом, радянська історична наука перестала бути наукою, так і не здійснивши серйозних спроб стати нею [3, с. 187]. Багатьом же, за спостереженням А. Портнова, за “уламки наукової свободи” доводилося платити браком кар’єри, учнів, школи, або відшукувати способи “співжиття з системою” [4, с. 11], часто йдучи на компроміс із сумлінням, або й узагалі відмовлялись від нього, як від зайвої перешкоди соціально-кар’єрному зростанню.

К. Гурницький, пішовши таким шляхом, міг без проблем захиститися і далі займався б викладанням та улюбленою поетичною творчістю. Тим паче що він був ветераном війни, мав бойові нагороди і в цій іпостасі користувався б преференціями. Але у відповідь на таке припущення, яке ми висловили в бесіді з нашим героєм, він з іронічною усмішкою відповів: “А навіщо мені це було треба?” Не цураючись земної слави, втім, Гурницький був далекий від дешевої кон’юнктури, прагнув залишитися науковцем, мав тверді особистісні принципи і ціннісні орієнтири, які дали змогу уникнути оманливих життєвих спокус. У його особовій справі виявлено епізод, коли під час обговорення звіту про професійну діяльність за період 1972–1977 рр. у зв’язку з переобранням на посаду доцента кафедри загальної історії УжДУ порушили питання про різкість висловів Гурницького, який, очевидно, дав комусь “недипломатичну” персональну характеристику. Зауваження зробили і зав. кафедри проф. І. Гранчак, і інші учасники засідання. Водночас одна з яскравих постатей колективу доц. В. Олаг представив прямоту і принциповість Гурницького як чесноту, “котрій багато чому можна повчитися” [1, арк. 75]. Студенти так само

знали, що їхній викладач сходознавства є людиною, відвертою в судженнях, які далеко не всім могли подобатися. Поза сумнівом, ці особистісні риси, зокрема брак моральної “еластичності”, і стали головним запобіжником спокуси піти у своєму дослідництві легким шляхом, перетворивши справжню науку в “дослідження” вельми сумнівної якості.

Отже, оглянувши дуже скромну історіографію дисертаційної теми, К. Гурницький дійшов висновку, що роботи непочатий край і йому доведеться самостійно реконструювати віхи життєвого шляху А. Кримського, аналізувати його сходознавчу спадщину, не маючи жодних готових рецептів. І, врешті, виробляти концептуальні оцінки з врахуванням усіх “особливостей” дослідницького процесу та опублікування його результатів. З огляду на те, що А. Кримський був репресований та лише нещодавно реабілітований, у трактуваннях його поглядів цілком можливо було “впасти в ересь” і постати перед партійно-ідеологічною інквізицією. Самого Гурницького в університеті серед інших навчали блискучі викладачі і дослідники з “дореволюційним стажем” з місцевої інтелігенції – Федір Потушняк, Микола Лелекач та інші, над якими тяжіла підозра таких, що ще не відчували повною мірою істинності марксистсько-ленінського вчення і не позбулися впливу буржуазної історіографії. Провітали доносництво і практика “анонімок”.

Але К. Гурницький з ентузіазмом узявся за бібліографічний та архівний пошук. Добре, що завжди можна було взяти у вільний від викладання час відрядження. Або скористатися можливостями перебування на архівно-музейній практиці в Москві та Ленінграді, що тривала два літні місяці. Пошукова робота, групування та обробка знайденого матеріалу були тривалими, і дисертацію було захищено лише в 1970 р.

Її джерельна база була різною: крім опублікованих різномірних творів самого А. Кримського, її становили також матеріали рукописних фондів багатьох бібліотечних установ та архівів Києва, Львова, Москви, Ленінграда [2, с. 7], що були дотичні як до біографії вченого, так і до історії академічних та громадських установ, до яких він мав причетність. Звісно, що таке інформаційне насичення дослідження потребувало часу. Якщо в 1969 р. Гурницького критикували за зволікання в подачі доробку до обговорення (ще б пак, з тематики “успіхів комуністичного будівництва” дисертації писалися значно швидше), то в 1970 р. чудовий історик і тонкий дослідник проф. Я. Штернберг під час обговорення кандидатури Гурницького на посаду старш. викл. кафедри загальної історії на засіданні 6 березня 1970 р. справедливо зазначив, що той завершив дослідження на важку тему. А проф. І. Гранчак цілком у дусі епохи застою вказав на те, що той “за останній час відірвався трохи від громадської роботи”. Певно, малися на увазі партзбори, лекції для трудящих та пропаганда серед них рішень чергового “доленосного” з’їзду або пленуму ЦК КПРС [1, арк. 51].

Уявляється, що Гурницький міг обіцяти це виправити, іронічно при цьому усміхнувшись.

Реконструкція сходознавчої концепції Кримського та розгляд його доробку з арабістики, іраністики та тюркології були копіткими, з винятковою увагою до суттєвих дрібниць. Гурницький критикує, наприклад, історика-іраніста М. С. Іванова, який віддав першість ідеї про соціально-економічну природу руху бабідів та їхнього вчення акад. В. В. Бартольд, хоча, як слушно писав Гурницький, Кримський виступив з аналогічною ідеєю 2 роками раніше на засіданні Східної комісії Московського археологічного товариства 2 листопада 1910 р. [2, с. 135]. Характерові та науковій етиці Гурницького цілком відповідало те, що він абсолютно обійшовся без підрозділу або хоча б кількох сторінок притягнутої за вуха до цього конкретного дослідження “марксистсько-ленінської методології”. Тих кілька згадок коротких формулювань “класиків”, на кшталт ленінського “пробудження Азії” або ж енгельсівської оцінки історичного значення арабської культури, виявилось достатньо, а цитати є цілком органічними. Абсолютно сміливим було акцентування критики Кримським історичної концепції Погодіна – Соболевського про “великоруські” контексти історії Київської Русі [3, с. 142–144]. Щоправда, заради справедливості зазначимо, що, спершись на авторитет М. Ю. Брайчевського, Гурницький не сприймає й концепції М. С. Грушевського про тяглість історії України принаймні з часів антів.

Фінальним абзацом наголосимо на показовому формулюванні Гурницьким мети його наукових студій: “...Розкрити в історіографічному плані місце історичної спадщини Кримського у вітчизняній науці, визначити значення його праць для сучасності”. Надважливо, що під “вітчизняною наукою” він мав на увазі не радянську науку. Про російську історіографію Гурницький завжди веде мову як про зовнішню щодо української, яку й назвав “вітчизняною”, адже, вивчаючи віхи життя та творчості Кримського, він своєю чергою добре знав і розумів їхні смисли і цілі. Напевно, пощастило Гурницькому встигнути захиститися і вчасно видати два варіанти біографії Кримського, бо в 1973 р. стартував лиховісний період “маланчуківщини” і з такими показовими формулюваннями про “вітчизняні” контексти, що перебували в суперечності з концепцією єдиного радянського народу, можна було заробити звинувачення в “націоналістичному ухилі”.

Література:

1. Архів Ужгородського національного університету. Особові справи працівників, звільнених у 1993 р. Т. 2. В–Ж.
2. Гурницький К. І. Кримський як історик. Київ : Наук. думка, 1971. 182, [2] с.

3. Иллерицкая Н. В. Становление советской историографической традиции: наука, не обретшая лица // Советская историография / под общ. ред. акад. Ю. Н. Афанасьева. Москва: Рос. гос. гуманитарный ун-т, 1996. С. 162–187.

4. Портнов А. Історії істориків. Обличчя й образи української історіографії ХХ століття. Київ : Критика, 2011. 236 с.

УДК 130.2Брюкнер

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-346-3-97>

Горб Є. С.

ORCID: 0000-0002-9782-9194

запрошений дослідник Французького центру досліджень

у гуманітарних і соціальних науках (CEFRES),

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії

за спеціальністю 034 Культурологія

Маріупольський державний університет

м. Київ, Україна

СХОДОЗНАВЧІ МОТИВИ В КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ СТУДІЯХ А. БРЮКНЕРА

Ключові слова: діалог культур, дихотомія “Схід – Захід”, культура фронтиру, юдаїка, Александер Брюкнер.

Постать та науковий доробок польсько-німецького історика культури та славіста Александра Брюкнера (1856–1939) сьогодні мало відомі широкому загалу представників вітчизняної гуманітаристики, хоча вчений був родом з Тернопільщини та підтримував стійкі зв'язки з українською науковою спільнотою протягом усього життя. Мовознавець за освітою та покликанням, А. Брюкнер зробив величезний внесок не тільки у сферу філології та мовознавства, але й відзначився фундаментальними опрацюваннями низки проблем історії культури, історії релігійних течій та вчень, наукознавства тощо. У науковому доробку Александра Брюкнера марно шукати спеціальних праць сходознавчого характеру, проте “східна” проблематика постійно була в дослідженнях ученого, які стосувалися питань міжкультурної взаємодії слов'янських спільнот із представниками інших культур.

Передусім потрібно чітко окреслити розуміння А. Брюкнером концепту “Схід”. Воно кардинально відрізнялося від звичного нам уявлення і мало